

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 316. 723

Аза Л.О. °

Київський національний університет імені Т.Шевченка, факультет соціології, доктор соціологічних наук

МЕДІЙНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНІЧНОСТІ

У статті розглядаються проблеми репрезентації етнічності у мас-медіа. Увага акцентується на ролі “мови” та “дискурсу” в процесі міжкультурної комунікації.

Ключові слова: етнічність, мас-медіа, мова, дискурс, міжкультурна комунікація

В статье рассматриваются проблемы репрезентации этничности в масс-медиа. Внимание акцентируется на роли “языка” и “дискурса” в процессе межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: этничность, масс-медиа, язык, дискурс, межкультурная коммуникация

In the article the problems of representation in mass media are considered. The attention is emphasized on the role of a “language” and “discourse” in a process of intercultural communication.

Keywords: ethnicity, mass media, language, discourse, intercultural communication

Актуальність. Останніми роками спостерігається поширення категоризації соціальних об'єктів в умовах міжкультурної взаємодії, внаслідок чого соціальні і культурні відмінності часто–густо сприймаються у термінах етнічних категорій. Причому соціальна категоризація, як явище, починає обростати проблемами особливо тоді, коли виділені категорії наповнюються емоційним, оцінним змістом. Не випадково в засобах масової інформації для опису соціальних процесів все частіше використовуються етнічні категорії. І хоча у більшості випадків громадськість дійсно інформується, а, скажімо, у разі порушення прав людини як представника певної етнічної спільноти, громадська думка мобілізується, проте нерідкісними є ситуації протилежного характеру, коли засоби масової інформації завдають шкоди, висвітлюючи ті чи інші етнічні проблеми. І тут, мабуть, не можна відкидати факту елементарної “неграмотності” окремих журналістів, що проявляється при розкритті механізмів міжкультурного сприйняття, не говорячи вже про безвідповідальне використання деякими з них “мови” опису етнокультурних відмінностей.

Метою даної статті є розкриття специфіки висвітлення етнічної проблематики у мас-медіа.

З'ясування позначеної проблеми почнемо з аналізу існуючих підходів до розгляду міжкультурної комунікації. І насамперед це стосується запропонованих

моделей сприйняття міжкультурних відмінностей: етноцентристської та етнорелятивної. Перша включає такі типи як заперечення культурних відмінностей, захист власної культурної зверхності та мінімізацію відмінностей. Друга, навпаки – прийняття існуючих міжкультурних відмінностей, адаптацію до інших культур та інтеграцію до полікультурного простору. Якщо докладніше проаналізувати кожний із наведених типів сприйняття міжкультурних відмінностей, то стає зрозумілим, що, скажімо, заперечення культурних відмінностей свою стратегію вибудовує на витискуванні культурної різноманітності з соціального простору. А оскільки даний процес супроводжується неприйняттям іншокультурних цінностей і норм поведінки, то зрештою це призводить до порушення прав носіїв певних культурних традицій, щодо їх наслідування. Захист власного культурного поля хоча й передбачає наявність інших культурних традицій, проте не позбавлений відчуття загрози. Причому культурні відмінності тут тісно переплітаються з соціальними проблемами, що породжуються політичними чинниками, виражаючись проявом бінарного відношення “свої”-“чужі”. У той же час мінімізація відмінностей, порівняно з попередніми типами, виглядає більш конструктивною, оскільки приймає культурні відмінності, щоправда з одним застереженням – внутрішня ціннісна змістовність культур і надалі залишається недоступною для сприйняття.

Наступні три типи міжкультурного сприйняття (прийняття існуючих міжкультурних відмінностей, адаптація до інших культур та інтеграція до полікультурного простору) помітно відрізняються від типів етноцентристського сприйняття, оскільки розглядаються в площині прийняття культурного розмаїття, тим самим демонструючи відмову від одномірності сприйняття, а відповідно, і готовність до засвоєння нових категорій. Водночас не можна недооцінювати впливовості “мови” опису етнічних ситуацій. Тим більше, що характер її використання в комунікації значною мірою визначає соціально-психологічні наслідки останньої. Тому, не випадково, найбільш прийнятним для розуміння процесу комунікації, її соціально-психологічного супроводу бачиться поняття дискурсу. За слушним зауваженням П.Бурдьє його доцільно розглядати як “використання мови”, що дозволяє налагодити зв'язок між категоріями сприйняття, оцінювання і соціальною дійсністю¹[1, 28]. Психологічний же його аспект пов'язаний зазвичай з бесідою, міркуванням з приводу якоїсь проблеми, її обговоренням і т.ін. Хоча соціологів, звичайно, більше цікавить соціальна функція дискурсу, його спрямованість як на ситуацію, так і на ментальну сферу індивідів, що спілкуються.

А взагалі, мабуть, зовсім не випадково “мову” в комунікації називають інструментом соціальної влади. Як засіб нав'язування поглядів вона частіше за все проявляє себе в конфліктних ситуаціях, особливо за умов недостатньої інформації. Причому арсенал можливостей відправника повідомлення, як правило, є доволі великий. Він може включати певний вибір слів і висловлювань, їхню послідовність, використання метафор тощо.

Власне, роль “мови” і “дискурсу” в процесі міжкультурної комунікації важко переоцінити. Тим більше, коли йдеться про тематизацію етнічності в засобах масової інформації, що має свою специфіку. Використовуючи різні “мови” опису, вона допомагає визначати певні типи сприйняття міжкультурної взаємодії.

Різновид типів міжкультурного сприйняття актуалізує розгляд процесу комунікації з урахуванням зв'язку між “відправником” і “одержувачем” інформації, зважаючи хоча б на ту обставину, що сприйняття і розуміння її останнім значною мірою залежить від того, якою “мовою” користується “відправник”. Це досить суттєвий момент, оскільки “мова” здатна відбивати структуру соціально–політичного панування в суспільстві, тим самим презентуючи і організуючи впливовість певних думок та інтересів. Причому в розпорядженні “відправника” виявляються досить різні інструменти соціальної влади “мови”, серед яких може виділятися будь-який з наведених вже варіантів (вибір слів, виразів, граматичних форм тощо).

Власне, тематизація етнічності (повідомлення щодо етнічних і культурних відмінностей) не позбавлена особливостей, які надає їй “мова” опису при трансляції тих чи інших установок і цінностей, створюючи образи представників інших культур з одночасною оцінкою самої культури та етнічної групи.

Якщо уважно проаналізувати “мови” міжкультурного сприйняття, що їх використовують засоби масової інформації для опису етнічних ситуацій, то не можна не помітити, що на сьогодні достатньо чітко опозиціонують “мова злагоди” і “мова ворожнечі”. Поза сумніву, що за такого розкладу найбільш толерантною є “мова злагоди”, за допомогою якої взаємодія етнічних груп і культур описується з точки зору їхнього взаємозбагачення та розвитку. У той час, як із зовсім іншою метою використовується “мова ворожості”. Вона, як правило, несе дискримінаційні, негативістські висловлювання, визначення стосовно тих чи інших етнічних груп. Більш того, в окремих випадках вона навіть може містити заклик до насильництва. Невипадково однією з характеристик цієї “мови” є страх “чужих”, що часто–густо здатний породжувати “образ ворога”.

Водночас, ніша між двома полярними “мовами” не залишається порожньою, оскільки заповнюється “мовами”, що забезпечують нарощення потенціалу інтолерантності (відштовхуючись, звичайно, від позитивної позиції). Так, за допомогою “мови відмінностей” представники етнічних груп позиціонують себе як “інші”. Хоча вона лише констатує і виявляє несхожість цінностей, зразків поведінки, культур, не проявляючи при цьому ворожості. “Мова політкоректності”, не дивлячись на свою здавалося б нейтральність, демонструє певною мірою показову толерантність, балансує між бажанням зберегти смислову змістовність теми і намаганням не образити читача або глядача. Порівняно з попередніми, безумовно агресивнішою є “мова соціальної конкуренції”. Навіть з її назви можна зрозуміти, що вона покликана описувати ситуації соціального суперництва, вбудовані в контекст міжетнічної взаємодії, з виходом на історичні, культурні, психологічні та інші теми. І хоча в її висловлюваннях може не відчуватися відвертої ворожості, проте можливість трансляції інтолерантного сприйняття іншої культури не виключається. Причому не слід забувати, що інтенсивність згадування певних етнічних категорій у мас-медіа здатна впливати на формування певних “етнічних іміджів”.

Етнічна інтолерантність часто–густо взаємопов'язана з гіперетнічністю, що розглядається як одна з форм етнічної самосвідомості. Утім занепокоєння викликає не зростання етнічної самосвідомості, як такої, зважаючи на позитивність багатьох її моментів, а можливість прояву її агресивних форм. Тому, враховуючи реальну ситуацію в суспільстві, важливо розглядати ін толерантність

не лише з точки зору категорій фрустрації (зокрема, агресії), але й доповнювати цей аналіз концептом зростаючих соціальних претензій і конкурентних відносин на тлі економічної і політичної нестабільності суспільства.

Зрештою, тематизація етнічності відбувається за безпосередньою участю держави, яка виступає свого роду її агентом, з притаманними їй способами і механізмами. Серед найбільш дієвих можна виділити національну політику та перепис населення (останнім іноді маніпулюють в економічних та політичних інтересах).

Утім, не можна забувати, що мас-медіа не лише відбивають громадську думку, але й формують її. За цієї обставини, форми поведінки, що вони демонструють стосовно етнічності, безумовно потребують селекції з точки зору моральної оцінки “бажані–небажані”, зважаючи на досить широкий спектр її дії. А це нетерпимість, ігнорування, толерантність, позитивна дискримінація, цілковита повага. І оскільки зазначені форми поведінки мають місце в процесі комунікації, важливо зважати на їхню змістовну наповненість, яка, як виявляється, може набувати зовсім іншого забарвлення в одній і тій же формі. До того ж за багатьма оцінками стоять етичні й моральні принципи суспільства. Скажімо нетерпимість або негативна дискримінація в моральному плані, як правило, наштовхуються на засудження і відторгнення. І якщо у даному випадку важко припустити наявність іншої альтернативи, то ігнорування етнічних відмінностей, з морально–етичних позицій, можна розглядати і як прояв байдужості, і як навмисне нетематизування. Або взяти позитивну дискримінацію, що насправді означає намір легітимувати соціальну значущість диференціації через її визнання та подолання її негативних наслідків. Утім, намагання окреслити підхід до етнічних відмінностей дієвістю вищенаведених форм поведінки не звільняє його від суперечностей, внаслідок постійного супроводження варіативністю “позитивного–негативного”, “бажаного–небажаного

Соціальна злагода є однією з найважливіших проблем сучасного українського суспільства. Причому важливо пам'ятати, що цінності як і єдине розуміння ціннісних принципів не завжди є достатньою умовою для її підтримування. Оскільки це ще й певний соціально–психологічний клімат, клімат доброзичливості, взаєморозуміння, високий рівень соціальної сумісності, що до речі супроводжуються проявами нарцисистського світовідчуття. На цю обставину, свого часу, особливу увагу звертав Е.Фромм, нагадуючи, що “...груповий нарцисизм виконує важливі функції. По–перше, колективний інтерес вимагає солідарності і апеляції до спільних цінностей, цементує групу зсередини й полегшує маніпулювання групою в цілому. По–друге, створює членам групи відчуття задоволеності, особливо тим з них, хто сам по собі мало що значить і не має особливих підстав пишатися своєю персоною” [2, 252].

Утім соціальний нарцисизм і суспільний солідаризм можуть йти на спад, якщо ідеали та догми, які проголошуються ідеологами і політичними лідерами починають набувати інструментального характеру, перетворюючись виключно на знаряддя маніпулювання масами. Разом з тим, породжуючи суспільний консенсус, нарцисизм здатний викликати і нетерпимість до всього “чужого”. “Якщо мова йде про груповий нарцисизм, – зауважує Е.Фромм, – то індивід повною мірою усвідомлює свою належність до колективної ідеології... Коли хто–небудь стверджує “Моя батьківщина – найчудовіша в світі (або моя нація –

найрозумніша, моя релігія – найрозвиненіша... і т.ін.), то це нікому не здається божевіллям. Навпаки це називається патріотизмом, переконаністю, лояльністю. Це звучить як цілком реалістичне і розумне ціннісне судження, тим більше, що воно поділяється багатьма членами групи” [2, 251–252].

Наведене стає вельми важливим особливо у разі тлумачення патріотизму. І насамперед при розведенні аспектів його прояву: від нарцисистського ультра націоналізму до природної любові до своєї країни, місцевості тощо. Причому найчастіше це спостерігається у трансформаційні періоди суспільства, коли патріотичні настрої у масовій свідомості нерідко проявляються в ксенофобській трактовці. Звичайно, в різних культурних, етнічних, конфесійних ціннісних системах є чимало спільного, що дозволяє досягати певного компромісу. Але є й відмінності в традиціях, принципах, стереотипах, які можна долати лише можливістю координації різних ціннісних орієнтацій, здійснення процесу ціннісного взаємодоповнення тощо.

Для розв’язання цієї проблеми конче необхідними уявляються формування і за, можливістю, поширення такої цінності і механізму злагоди як толерантність, з відповідним визначенням її меж (йдеться про “дефіцит” і “надмір” толерантності). Мабуть можна й не говорити, що їх завжди важко визначати хоча б то з огляду на різні несподіванки і ризики, що трапляються в суспільстві. Утім, очевидними є два моменти. По–перше, толерантність є найважливішим компонентом соціальної злагоди, а по–друге, толерантність при всій своїй парадоксальній цінності – з одного боку, та невизначеності і релятивності її меж – з іншого, зберігає принципову протилежність добра і зла.

У цьому ключі формування толерантних відносин у суспільстві потребує виконання принаймні двох умов:

- наявності позитивної мотивації міжетнічної взаємодії;
- набуття навичок і звичок міжетнічної взаємодії, вміння відстоювати свої і поважати чужі інтереси.

Безумовно, толерантність можна розглядати як адекватність групового сприйняття. Як правило, вона асоціюється з відсутністю негативного ставлення до іншої етнічної культури, а точніше, наявністю позитивного образу її з одночасним збереженням позитивного сприйняття своєї власної культури. А це означає, що етнічна толерантність є наслідком міжетнічної інтеграції (а не асиміляції), і свідчить про повагу як до своєї етнічної культури, так і до культури інших етнічних груп, з якими відбувається контакт.

Тому, розуміння толерантності ніяким чином не сумісне з визнанням переважання однієї культури над іншою. Під таким кутом зору скоріше розглядається етнічна інтолерантність, яка виражається в негативному сприйнятті іншої етнічної культури з одночасним надпозитивним сприйняттям власної культури. Відбувається активізація механізмів соціально–психологічного захисту, що залежить, як правило, від таких чинників, як культурна дистанція (чим більш відмінною від власної сприймається культура іншої етнічної групи, з якою відбувається взаємодія, тим імовірнішим є посилення інтенсивності механізмів соціально–психологічного захисту) та ступінь цілісності і самостійності тієї чи іншої групи як суб’єкту міжетнічної взаємодії.

Інша справа, що іноді представники невідоміючих етнічних груп сприймають проблему толерантності як своєрідний спосіб прояву терплячості.

Але така позиція не відповідає намірам сприйняття інших такими, якими вони насправді є, і готовності до взаємодії з ними. Міжетнічна толерантність, хоча й відбивається у тих чи інших вчинках, проте формується у сфері свідомості і, безумовно, пов'язана з етнічною ідентичністю. Усі прояви гіпертрофованої ідентичності, зазвичай, підвищують рівень інтолерантності в міжетнічних установах, хоча він далеко не завжди обумовлюється лише психологічними чинниками, дають ознаки як соціально–економічні й політичні умови життя, так і ситуативність – певний збіг цих обставин. І оскільки інтолерантність тісно взаємопов'язана з гіперетнічністю, що є однією з форм етнічної самосвідомості, то стерегтися скоріше за все слід не зростання останньої, воно може мати й позитивні наслідки, а її гіпертрофованих і агресивних форм.

Особливо проблемною в соціальному контексті є толерантність за наявності відмінностей, які допускаються і фіксуються, але разом з тим не завжди визнаються. Утім, за рахунок нормативного навантаження і своєї презентації як морально–етичної максими поведінки вона не втрачає позитивних коннотацій. Та власне, навряд чи в соціальному житті взагалі є сенс розраховувати на повне взаємне визнання. Тому зовсім не випадково вченим часто–густо доводиться розрізняти практику терпимості (toleration), що іноді спостерігається і толерантність (tolerance) як чесноту, спираючись на найбільш поширені її прояви: від відстороненого та байдужого ставлення до відмінностей щодо визнання прав інших та відкритості і зацікавленості до них. Інакше кажучи, соціально–інституалізоване відношення толерантності маркірує достатньо широке поле практики, що саме по собі є досить неоднозначним і амбівалентним.

Проте, не можна залишати поза увагою й таку можливу форму ставлення до відмінності як повага. Тим більше, що вимогою сьогодення є визнання різноманітності та необхідності досягнення рівності прав і можливостей, що стає реальним лише за умов забезпечення взаємоповаги та визнання. Особливо це стосується етнічних відмінностей. Причому і в цьому випадку “повага” відмінностей не позбавлена нормативного компоненту. Більш того, як морально–етична максима поведінки, зазначена форма відносин (як і попередні прояви толерантності) не втрачає високої соціальної значущості.

До речі, поняття “толерантність” і “повага” вживаються разом (як щабелі однієї шкали), частіше ніж поняття “толерантність” і “терпимість”, оскільки останнє усе ж таки певним чином припускає допущення деякої зверхності, навіть якщо вона існує у завуальованій формі.

Усе вищенаведене є підставою аби зрозуміти наскільки важливим насправді є формування культури міжетнічної толерантності і яке місце посідають у цьому процесі засоби масової інформації, а якщо точніше – словесний компонент поведінки. Власне, взаємодія партнерів може здійснюватися за двома, як найбільш поширеними, сценаріями. Перший передбачає підтвердження взаємних рольових очікувань партнерів, формування спільної картини тієї чи іншої ситуації і відповідно, виникнення емпатичного зв'язку. Другий, навпаки, пов'язаний з, можливістю “обману” рольових позицій (чи то обопільного, чи одностороннього), розходженням щодо бачення та оцінки конкретної ситуації і, як наслідок, прояву антипатії одне до одного. Причому тип мовної взаємодії визначається залежно від того, наскільки досягнутою була комунікативна мета: чи було спілкування ефективним, чи ні, мала місце мовна агресія чи превалювало толерантне

спілкування і т.ін. Це вельми важлива обставина, оскільки вербальна (мовна) агресія часто–густо спостерігається в різних комунікативних сферах. Причому ворожість, агресивність мовної поведінки особливо яскраво проявляється в таких її діях як наклеювання ярликів, обігрування імені об'єкту мовної агресії, використання грубих слів з метою дискредитації тієї чи іншої людини тощо. Така мовна поведінка безумовно свідчить про порушення норм мовного спілкування, якого можна уникнути за умов запобігання можливостей створення конфліктних ситуацій, визнання за іншою стороною наявності таких саме прав та готовності до сприйняття речей, які навіть суперечать власним світоглядним установкам. Іншими словами, ситуація навряд чи вийде з–під контролю, якщо основними приписами толерантного спілкування стануть дотримання комунікативних норм, ввічливість, повага до партнера по комунікації і відповідне ставлення до нього (зокрема, врахування статусної позиції і т.ін.). Водночас важливо дотримуватися приписів, які регулюють міжкультурну взаємодію. І, передовсім, це звичайно стосується урахування стереотипів етнічного спілкування.

Утім, толерантність виконує не лише регулятивну функцію, вона є й конституюючою ознакою успішного діалогу. Причому останній можна розглядати не лише як форму або вид “мови”, але й як соціально значущу взаємодію, а саме, як діалог культур, міжетнічний діалог тощо..

Звісно, з роботою засобів масової інформації пов'язують механізми формування як етнічної упередженості, так і дискримінації. Щоправда частково мас–медіа лише транслюють стереотипи, що формуються у повсякденному житті. Проте, оскільки рушійною силою роботи засобів масової інформації усе ж таки є економічні, політичні та ідеологічні інтереси впливових сил в суспільстві, то звісно створюються специфічні передумови для виникнення і закріплення етнічних стереотипів, упередженості і дискримінації.

У реальній дійсності звичайні люди, як правило, є більш–менш пасивними учасниками різних типів комунікативних подій, що контролюються елітами. Останні часто–густо маючи безпосередній доступ до тих чи інших форм публічного дискурсу, формують можливі ситуації, тиражують думки з приводу найпекучіших проблем. Це може поширюватися і на повсякденну етнічну категоризацію, пов'язану з уявленнями про особливості етнічної поведінки, традицій мови, що виявляються доволі вагомими чинниками ідентифікації певної етнічної групи. За таких обставин у фокусі уваги мас-медіа, як вже зазначалося, нерідко опиняється і ксенофобія. Причому цілеспрямоване використання “мови” в “демократичних” ЗМІ здатне суттєво впливати на висвітлення цього явища. Більш того, у будь–якому разі доводиться окремі смислові конфігурації пов'язувати з розумінням ситуації відповідної групи чи інституції, а отже, враховувати взаємозв'язок ідей та інтересів, амбіцій ідентичностей, комплексів тощо. Зважати на фрустрацію від помітного соціального розшарування, травмуючого свідомість людей, а також на прояви астенії, депресії - з одного боку і посилення етнічного самоствердження – з іншого.

Процеси ерозії суспільної солідарності зачіпають, як правило, рівень колективних або соціетальних уявлень, а у відповідь – посилюється значущість повсякденного, звичного, інерційного. А отже, і тих інституцій, тих соціальних форм, які регулюють і упорядковують приватну, сімейну і неформальну сферу життя та її аморфні і неартикульовані смисли. За таких умов, вектор символічної

значущості спрямовується знизу доверху. Тобто, найбільш визначеними, переконливими та очевидними стають прості істини виживання (це стосується не лише фізичного, але й морального, соціокультурного мінімуму людських відносин). Інакше кажучи, орієнтири в суспільстві “працюють” переважно не на досягнення високих цілей і стандартів, що уможливають посилення гідності людей, їхню самооцінку і повагу, а на затвердження таких моделей інтерпретації реальності, які відповідають найчастіше колу приватних, особистісних відносин..

Утім до розгляду проблем міжкультурної взаємодії і комунікативних можливостей часто–густо залучаються і стереотипи, які прийнято визначати як думку про ті чи інші властивості людей або явищ, що ґрунтується не на безпосередній їхній оцінці, а виводиться зі стандартизованих суджень і очікувань стосовно останніх.

За допомогою етнічних стереотипів відбувається також регулювання етнокультурної інформації. Вони власне є суттю механізму традицій і без них практично не може існувати жодна етнічна культура. Більш того, етнічні стереотипи є кодом етнічної культури. Щоправда в сучасній культурі етнічне кодування вже не так чітко виражене, як скажімо це було в традиційній культурі. Певно дають взнаки ускладнення суспільного життя, внаслідок яких система кодування стає все більш завуальованою, просякаючи глибинні сфери психіки і духовної культури. Причому будь–яке порушення системи етнокультурного коду може позначитися на цінностях етносу. Як наочний приклад – послаблення міжпоколінних зв’язків уможлиблює втрату мовних компонентів культури.

Проблема, мабуть, загострюється лише тоді, коли такі дійсні або уявні відмінності починають розглядатися як визначальні і перетворюватися у ворожу психологічну установку по відношенню до будь–якої етнічної спільноти, породжуючи тим самим дискримінаційні прояви. А це вже є ніщо інше як етнічна упередженість. Утім тут є ще один нюанс. А саме, йдеться про узагальнену установку, зорієнтовану на вороже ставлення до всіх членів певної етнічної спільноти, незалежно від їхньої індивідуальності. За таких умов зазначена установка набуває характеру стереотипу, як стандартизованого, емоційно забарвленого образу. Вона, як правило, доволі усталена і важко піддається будь–якому раціональному доводу. Дехто з науковців вважає, що етнічна упередженість виникає тоді, коли ворожа установка ґрунтується на хибному і негнучкому узагальненні. З одного боку це наче б то й так. Але з іншого, існування обґрунтованої ворожої установки принципово неможливе. Ірраціональність упередженості полягає вже хоча б в тому, що виражені в етнічних стереотипах групові інтереси не мають загальної значущості. Скоріше за все етнічні характеристики самі по собі передбачають певні зміни.

Думка про те, що якась етнічна група є неготовою, скажімо, до засвоєння тих чи інших соціально–політичних відносин ще не є свідченням негативної оцінки цієї груп

Там, де між двома етнічними групами складуються відносини співробітництва і кооперації, безумовно спрацьовує переважно позитивна установка одне до одного, що передбачає терпиме ставлення до існуючих відмінностей. Інша річ, коли меншість є суперником і конкурентом в економічній і соціальній галузях. Причому, чим більш вагомим є конкурент, тим більшу ворожість він викликає. І якщо підлегла група характеризується, скажімо, такими

рисами як невпевненість, моральна безвідповідальність, недієздатність, безініціативність тощо, то стереотип групи конкурента наділяється такими якостями як хитрість, агресивність, жорстокість, безкомпромісність і т.ін. Не випадково, мабуть, найбільш стійка упередженість існує по відношенню до тих етнічних груп, які, зважаючи на особливості свого історичного і культурного розвитку, є найбільш сильними економічними конкурентами, а, відповідно, й найбільш успішними в цьому плані. У разі ж, коли відносини між етнічними групами не зачіпають якихось життєво важливих інтересів, члени цих груп ставляться одне до одного без ворожості, щоправда й без особливої симпатії..

Цікаво, що за результатами досліджень американських соціологів, які ретельно вивчають цю проблему, масова пропаганда, зокрема, радіопередачі, спрямовані на захист меншин, що дискримінуються, виявляються мало ефективними, оскільки їх, як правило слухає та меншість, яка потребує захисту. А люди, які мають відповідну етнічну упередженість, або не слухають такі програми, або вважають їх свого роду “провокаційними”.

Тому етнічна упередженість, як правило, обмежує сферу спілкування представників різних етнічних спільнот, викликає настороженість з обох боків, заважає встановленню толерантних, дружніх відносин. Більш того, упередженість проти “чужих”, що виникає в суспільстві, не лише поділяє людей, відвертаючи часто–густо їхню увагу від пекучих соціальних проблем, але й допомагає певним колам утримувати владу над ними.

Висновок. Отже, без миру і злагоди в суспільстві не можуть вирішуватися проблеми демократичних перетворень. Негативізм і ворожість здатні породжувати лише “руйнівну солідарність”. Тому толерантність у відносинах людей, соціальних і етнічних груп на сьогодні бачиться нагальнішою потребою українського суспільства. А для її постійного підтримування конче важливе регулярне здійснення експертизи друкованих видань, радіо– і телетрансляцій з метою виявлення текстів, що стимулюють інтолерантність і, зокрема, етнічну нетерпимість.

А взагалі, мас-медіа повинні проявляти стійкість перед натиском політичних діячів і національних лідерів, коли вони намагаються використовувати їх для розв’язання своїх власних проблем. Відкриті форми упередженості і дискримінації, як правило, властиві жовтій пресі і безумовно не можуть вважатися характерними рисами якісних, відповідальних мас-медіа.

Список використаних джерел

1. Bourdieu P. Fieldwork in Philosophy / P. Bourdieu // Начала: Socil Logos. – М., 1994. – С.28.
2. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – Минск, 1999. – С. 251-252.
3. Макаров М. Основы теории дискурса / М. Макаров. – М.: Гнозис, 2003.
- 4.Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти (теоретико–эмпирические исследования языка и его исследования в социальном контексте /Р.М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – Благовещенск, 1998.

Отримано 05.02.2014 р.